

TERÖR VE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER: ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ

Yard. Doç. Dr. Fatih KARAOSMANOĞLU
LLB (Ankara), LLM (Nottingham), PhD (Surrey), Barrister

GİRİŞ

Türkiye, yıllardan beri terörle mücadele içindedir. Genel olarak bakarsak, sınırötesi sıcak takip dahil¹ birçok farklı yöntemler kullanan, başarılı bir operasyonla Bölücübaşı Apo'yu Kenya'dan ülkemize getirerek PKK'nın etkisiz hale gelmesini sağlayan, yaptığı operasyonlarla Hizbulvahşet'i çökerten güvenlik kuvvetlerimiz başarılı bir çizgide yolalmıştır.

Ancak, daha henüz terörün mutlak sona erdiğini ifade etmek çok zordur. Çünkü, bunun gerekçelerini, terörün varoluş ve devam ediş nedenleri içinde aramak gerekmektedir:

Bunlar arasında: *diğerlerinin yanında*, sosyolojik anlamda sapma davranışlarında olduğu gibi terörün sosyal boyutları olan bir olgu olması ve dolayısıyla bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ve eğitim yetersizliği², iki kutuplu dönemin sona ermesi sonucu, dünya politikasında ortaya çıkan belirsizlikler ve bunların yolaçtığı yeni tehditlerden dolayı, terörün dış politika amaçlarının gerçekleşmesinde daha yaygın olarak kullanılması³, terör örgütü mensuplarının genelde içine kapanık, sosyo-ekonomik, ve sosyo-kültürel açılardan içinde bulunduğu topluma entegre olamamış kişiliğe sahip olmaları⁴, insanın üstün ve

¹Türkiye'nin Kuzey Irak'ta kullandığı sıcak takip hakkı'nın meşruluğuna ilişkin bkz: REÇBER, Kamuran, Yrd. Doç. Dr., "Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyinde Sıcak takip Hakkı", (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000).

²CERRAH, İbrahim, Y. Doç. Dr., "PKK Terörünün Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Nedenleri: Batılı Ülkelerin PKK Terörüne Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış" (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000)

³ÖZTÜRK, Osman Metin, Doç. Dr., "Terörle Mücadele ve Türkiye", (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000)

⁴ÇAĞLAR, Ali, Doç. Dr., "Terör ve Türkiye: Genel Durum", (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000)

sorumluluk sahibi bir varlık olarak yaratılması, barış içinde yaşamının emredilmesi gibi dini değerlerin kaybedilmesi⁵, gibi nedenler ileri sürülmektedir. Girilen yeni dönemde Türkiye, geliştireceği bireysel ve toplumsal, ekonomik ve sosyal projelerle, terörizme karşı elde ettiği bu *kuvvet* merkezli başarısına süreklilik sağlamalıdır.

Bu makale'nin amacı; 2000'li yıllarda Türkiye'nin, terörle mücadelede nasıl davranması gerektiğine ilişkin takip edeceği metod ve stratejisine uluslararası hukuk perspektifinden terör ve insan hakları bağlamında oluşturulacak bir projeye ışık tutmak olacaktır. Dolayısıyla, bu makale iki aşamalı olarak ele alınacaktır. ilkönce, teorik yapı içinde uluslararası hukuk açısından terör ve insan hakları konusu ele alınacak, daha sonra, Türkiye bakımından hayati önem arzeden terör ve insan hakları bağlamında nelerin yapılması ve nasıl bir akademik proje oluşturulmasına ilişkin öneriler getirilecektir.

1. ULUSLARARASI HUKUK:GENEL BİR BAKIŞ

Uluslararası hukuk gelişiminin günümüzde ulaştığı nokta itibariyle, terör ve temel hak ve özgürlükler kavramlarına bakacak olursak, ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Buna göre, temel hak ve özgürlükler, geniş bir uluslararası enstrümanlar (belgeler) ve sistemler ile korunum ve gelişim altında olurken⁶, aynı hassasiyetle, terör konusunda, -bazı düzenlemeler yapılmakla birlikte-, geniş ve etkin düzenlemeler yapma yoluna gidilmemiştir. Hatta öyleki, terör kavramında bile bir uzlaşmaya varılamamıştır.⁷

Uluslararası hukuk alanında terörü önlemeye yönelik bazı uluslararası enstrümanlar şunlardır: Birleşmiş Milletler (BM) 1969 tarihli Uçakta İşlenen Suçlar ve Diğer Eylemler Hakkında Tokyo Sözleşmesi; BM 1971 tarihli Sivil Havacılığa Karşı Girişilen Tedhiş

⁵KARAMAN, Fikret, Doç. Dr., "Terör ve Şiddetin Önlenmesinde Dini Değerlerin Yeri ve Önemi", (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000)

⁶Bkz: HARRIS, D.J., **Cases and Materials on International Law**, Fourth edition, (London: Sweet & Maxwell, 1991), s.600. GÜNDÜZ, Aslan, Prof. Dr., **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler**, (İstanbul: BETA yayınevi, 1998).

⁷GÜNDÜZ, Aslan, Prof. Dr., **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler**, (İstanbul: BETA yayınevi, 1988)

Hareketlerinin Önlenmesine ilişkin Montreal Sözleşmesi ve 1988 tarihli ek Protokol (Türkiye Sözleşmeyi 1975'de onaylamıştır. 29.11.1975 t. ve 15427 s. RG); 1973 tarihli BM Diplomatik Temsilciler Dahil Uluslararası Dokunulmazlığı Olan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi; Avrupa Konseyi'nin (AK) 1977 tarihli Tedhişçiliğin önlenmesi Hakkında Avrupa Sözleşmesi (Türkiye 27.10.1980'de bu sözleşmeyi onaylamıştır); Avrupa Birliği'nin 1979 tarihli Terörizmin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi; Türkiye'nin inisiyatifi ile alınan ve terör eylemlerinin bir insan hakları ihlali olduğu ifadesini içeren, 1994 tarihli Uluslararası Terörizmi Ortadan Kaldırmak için Alınacak Önlemler Konulu BM Genel Kurul Bildirgesi; Ayrıca, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) temel belgelerinde de terör aleyhine hükümler yer almıştır.⁸

Terör ve insan hakları konularında uluslararası hukuk bağlamında söylenebilecek temel hususlar şunlardır. Terör eylemlerine maruz kalmış kişilerin uğradıkları zararların tazminine ilişkin yargılama makamlarına başvurulamaz. Dolayısıyla, örneğin, bir kişinin terör eyleminden dolayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurması olanaksızdır. Ayrıca, bir terörist yurt dışına kaçması durumunda, rahat bir şekilde uluslararası hukuk normları içinde yer alan siyasi suçlu⁹ tanımı içine sokulabilmekte ve dolayısıyla iade¹⁰ edilememektedir.

2. ULUSLARARASI HUKUK: İDEALİST VE REALİST YAKLAŞIMLAR

Uluslararası hukukta, *nisbi olarak*, yeterince *insan haklarına* ilişkin enstrümanlar ve sistemler geliştirilip, yeterince *teröre ilişkin* düzenleme yapılamamasına elbette sosyolojik, politik, hukuksal, vs. açıklamalar ileri sürülebilecektir. Ancak, burada önemli

⁸Bu konuda bkz: GÜNDÜZ, Aslan, **Security & Human Rights in Europe: The OSCE Process**, İstanbul, 1994. Ayrıca bkz: KARAOSMANOĞLU, Fatih, Y. Doç. Dr., **Human Rights, The OSCE Process, Law and Foreign Policy: The Case of Turkey**, (Ankara: NOBEL, 2000).

⁹Siyasi suç kavramı için, Bkz: BAYRAKTAR, Köksal, **Siyasal Suç**, Doktora Tezi, İstanbul, 1982.

¹⁰ Suçluların iadesine ilişkin bkz: Türk Ceza Kanunu'nun 9. maddesi, 1982 Anayasası 38/son maddesi, 1959 tarihli Suçluların İadesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi. Ayrıca Bkz: YENİSEY, Feridun, **Milletlerarası Ceza Hukuku, Ceza Yargılarının Milletlerarası Değeri ve Mevzuatı**, İstanbul, 1988.

nedenlerden biri üzerinde durmak yararlı olacaktır. O da şudur: *idealist* yaklaşım ile konuya yaklaşacak olursak¹¹, uluslararası hukuk enstrumanlarının meydana gelmesinde, "hak ve özgürlükler barışı sağlar" yaklaşımı daha egemen olmuştur denilebilir. Bundan dolayı, uluslararası ilişkilerde "ulusal/uluslararası insan haklarında kaydedilecek bir ilerleme ve gelişme, ulusal/uluslararası güvenliğin sağlanmasına katkı sağlar" anlayışı geniş bir şekilde kabul görmüştür. Bu anlayış, özellikle AGİT belgeleri ve insan hakları denetim aracı olan İnsani Boyut Mekanizması tarafından açıkça kabul ve deklare edilen bir anlayıştır¹².

Ancak *realist* yaklaşım, *idealist* yaklaşımın özellikle terör ve insan hakları konularındaki çağdaş gelişmenin çok gerisinde kaldığını ileri sürmektedir. Realistlere göre: aktör olarak bir terör örgütünün varlığı gözönüne alındığında, devlet, uluslararası platformda tek aktör değildir; insan haklarının korunumu veya ihlallerin önlenmesi konusu, sadece klasik birey-devlet ilişkisi içinde ele alınmamalıdır; dolayısıyla, insan hakları ihlallerinin devletten kaynaklanacağı düşüncesinden hareketle bireyi devlete karşı koruma anlayışı soruna yeterli cevap değildir. Çünkü, terör örgütleri, hem ferdi-kollektif temel hak ve özgürlükleri ihlal etmekte ve hem de devleti yıpratma, bölme gibi amaçlarına yönelik olarak karşılarına almaktadırlar. Bir devlet, günümüzde, bir yandan insan haklarını ihlal eden terörle mücadeleye devam ederken, diğer yandan, insan haklarının realizasyonunu sağlamakla görevlidir.

3. KAVRAMLAR VE ÖZSEL İLİŞKİ

"Özgürlük", "Hak" ve "İnsan Hakları" Kavramları ve CANİM Modeli

¹¹ Not: Fendoğlu İnsan Hakları Doktrini kavramını kullanmaktadır. Bu konuda bkz: FENDOĞLU, H. Tahsin, Doç.Dr. "Uluslararası Belgelerde Terörizm"(Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000)

¹²Bkz: KARAOSMANOĞLU, Fatih, Y. Doç. Dr., **Human Rights, The OSCE Process, Law and Foreign Policy: The Case of Turkey**, (Ankara: NOBEL, 2000). Ayrıca Bkz: KARAOSMANOĞLU, Fatih, Y. Doç. Dr., "21. Yüzyılda İnsan Hakları Bağlamında AGİT ile Türkiye'nin İç Güvenliğı Etkileşimi", (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri**, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000).

Özgürlük kavramının felsefi ve sosyolojik tartışmaları yapılabilir. Ancak burada buna girmeye gerek yoktur. Pekçok hukukçu, bu tartışmalara girmeden özgürlüğü bir hak olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla, özgürlüğün "tanımlanma" sorunu çözülmüştür. Temelde, Hak ile özgürlük kavramları arasında farklılık ve karışıklık görmek isabetsiz bir yaklaşımdır. Çünkü, her ikisi de aynı öze sahiptirler. Özgürlük kavramı, temel hak veya hak kavramına denk düşer. Türk Anayasa Hukukunda da özgürlük bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³

Hak kavramına ilişkin ise, doktrinde temelde üç kuram vardır. *Windscheid* (1817-1892) tarafından ortaya atılan, *irade kuramı* taraftarlarına göre, hak; "hukuk düzeni tarafından bir kişi lehine bahşedilen irade gücü veya egemenliğidir". *Jhering* (1818-1892) tarafından ortaya atılan, *menfaat kuramı* taraftarlarına göre, hak; "hukuksal korunum altında olan bir menfaattir". Alman hukukçu *Jellinek*'in öne sürdüğü, uzlaştırıcı nitelikteki *karma kuram* taraftarlarına göre ise, hak; "insana sahip olduğu menfaati korumak üzere tanınmış olan irade gücüdür". Fransız hukukçu Michoud da bu kuramı benimsemiştir.¹⁴

Ancak, yukarıdaki kuramlarda sırasıyla yer alan; "irade", "menfaat", "menfaat ve irade" unsurlarından hiçbiri, hak kavramını tam olarak açıklayıcı unsur(lar) değildir. Bu unsurların herbirinin, "sınırlılığı içermesi", "kapsamcı olmaması" ve "içeriklerinin muğlaklığı" yönleri ile hak kavramını tanımlamaktan uzaktırlar. Hak kavramını en iyi açıklayacak "değer" unsuru ile bir tanım yapmak gerekir. Buna göre, hak; "hukuksal korunum altında olan bir değerdir".

Tarafından yapılan hak tanımını baz alarak, insan hakları kavramını ise şu şekilde tanımlayabiliriz. *İnsan hakları*; "Bir insanın, hukuksal çerçevede korunan, *can-akıl-nesil-inanç-mal* değerleridir". Görüldüğü gibi, bu tanımın; insan değerlerinin başharflerinden mülhem kısaca CANİM olarak modelleştirilen insan değerlerine dayanmaktadır. Bu değerler, insan varlığının olmazsa olmaz koşullarındandır. Bir

¹³MUMCU, Prof. Dr. Ahmet, "**İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**", (Ankara: Savaş Yayınevi, 1992), s.12.

¹⁴BİLGE, Prof. Dr. Necip, "**Hukuk Başlangıcı**", (Ankara: Turhan Yayınevi, 1983), 4. Bası, s.184.

başka ifade ile, bir insan ancak, sözkonusu bu insan değerlerinin gerçek korunumu ve gelişimi ile insan kimliğini kazanmış olur. Aksi takdirde, yani, bu değerlerinden uzak kaldığı veya uzaklaştırıldığı ölçüde de, biyolojik bir insan olmakla birlikte gerçek insan kimliğinden uzak olur.

Bundan dolayı, insanın bu değerleri yani hakları kümülatif ve ve simultane bir şekilde korunmalı ve geliştirilmelidir. İnsanın bu değerleri, -yeterli korunum altında olup olmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte- normatif açıdan günümüzde de ulusal ve uluslararası enstrümanlar ile düzenleme altına alınmıştır. Aynı zamanda bu CANİM modeline göre, sözkonusu enstrümanlar ile bağımsız bir fenomen olarak koruma altına alınan bütün insan haklarının içerdiği değerler, üst-değerler niteliğindeki bu beş değere dayanmakta veya bunların türev değerleridir. Ancak, günümüzde, insan hakları kavramı kullanıldığında, daha çok evrensel bir değer haline gelen ve özellikle uluslararası bir korunum altında olan, *yaşam, özel yaşam, düşünce, ifade, din ve vicdan, adil yargılanma* vs. gib ferdi insan hak ve özgürlüklerine bir vurgu yapılmaktadır.

Diğer yandan, CANİM modeli ile insan hakları kavramına yaklaşım, - maalesef doktrinde sıkça yapılan - hangi hakların *temel* haklar veya hangi hakkın *asli* bir hak olduğuna ilişkin tartışmaları¹⁵ da anlamsız kılmaktadır.¹⁶ Çünkü, doktrinde karşımıza sıkça çıkan bir soru şudur: temel hak ve özgürlükler içinde en temel veya asli hak(lar) acaba hangisidir? Bu soru, bir ülkede insan haklarının iyileştirilmesinde, temel haklardan bazılarına öncelik verilip verilmemesi, verilecekse, acaba hangi hak veya haklara öncelik verilmelidir sorunu ile alakalıdır.

¹⁵ Temel haklar veya asli hak tartışmaları için bkz: VINCENT, R. J., **Human Rights and International Relations**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), SHUE, H., **Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy**, (Princeton: Princeton University Press, 1980)

¹⁶KARAOSMANOĞLU, Y. Doç. Dr. Fatih, "İnsan Hakları ve Kamu Görevi Boyutunda Sözleşmelerin Yerine Getirilmesi", **Türk İdare Dergisi**, yıl:72, Mart 2000, sayı: 426, sayfa: 163-173.

Bu noktada farklı görüşler ileri sürülmektedir. *Vincent*, bireylerin *yaşam hakkını* model olarak önermektedir¹⁷. Fakat, bana göre, bu şekilde konuya yaklaşmak isabetli değildir. Çünkü, "yaşam hakkı en temel haktır, dolayısıyla, öncelikle bu hakkın garanti altına alınması için mücadele verilmelidir" düşüncesi, bir varlık olarak insanı basit ve tek boyutlu olarak algılamannın bir sonucudur. *Shue* ise, "Basic Rights" isimli eserinde, üç haktan bahsederek, kişi güvenliği (security), asgari geçim (subsistence), özgürlük (liberty) haklarını asli haklar olarak nitelendirmektedir¹⁸. Fakat, bu üç asli hak, modelimizdeki insanın beş değerini kapsayıcı mahiyette değildir. Halbuki insan, kompleks yapıya sahip bir varlıktır. Böyle bir yapıdaki insan ancak, sahip olduğu bu değerlerinin korunumu ile gerçek bir insan kimliğine sahip olur.

Ayrıca burada vurgulanması gereken diğer bir nokta şudur: Oluşturulacak projenin "*terör ve insan hakları*" yerine, "*terör ve temel hak ve özgürlükler*" şeklinde ele alınmasının daha isabetli olacağını düşünmekteyim. Çünkü, insan hakları kavramı üzerinde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, insan hakları ferdi insan hakları ile daha özdeş şekilde algılanmaktadır. Halbuki *ferdi insan hakları* dışında, *kollektif insan hakları* ve devletin *egemenlik hakları* da vardır ki, bütün bunları kapsayacak şekilde daha üst bir kavram olan temel hak ve özgürlükler kavramını kullanmak daha isabetlidir. Fakat bununla birlikte projede sorunların yoğunlaştığı ferdi insan haklarına doğal olarak daha fazla yer verilmesi gerekir.

Terör

Proje başlangıcında, üzerinde daha çok durulması gereken kavram terör kavramıdır. Çünkü, proje bakımından bağımlı değişken, yani araştırılıp aydınlığa kavuşturulacak ve hakkında önlemlerin önerileceği kavram, terör kavramıdır. Bu durum aynı zamanda temel hak ve özgürlükler dışında projenin sosyoloji, psikoloji, din, eğitim vs. gibi boyutları ile doğrudan ilgilidir. Proje bakımından terörden ne anlaşılmaktadır veya anlaşılmalıdır?

¹⁷ VINCENT, R. J., **Human Rights and International Relations**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986)

¹⁸ SHUE, H., **Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy**, (Princeton: Princeton University Press, 1980)

Terör konusunda mutlaka çok farklı tanım ve anlayış var. Hangisi üzerinde durulacak? Proje sorumlularının terörün bir tanım veya anlayışı üzerinde anlaşmaları mı gerekecek? Yoksa, kendimizi 3713 s. Terörle Mücadele Kanununun aşağıdaki 1. ve 8. maddelerinde yer alan "terör" tanım veya anlayışı üzerinde ittifak etmiş mi varsayacağız?.

(Madde 1) "Terör; baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasa'da belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzenini değiştirmek, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış ve güvenliğini, kamu düzenini, veya genel sağlığını bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir"

(Madde 8) " Türkiye Cumhuriyeti Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılamaz. ...1 yıldan 3 yıla hapis ve 100 milyondan 300 milyona ağır para cezasına...."

Bunların herbiri üzerinde müzakere yapıp terör kavramı üzerinde konsensüse varılmalıdır. Çünkü, terör konusuna kavramsal yaklaşımın nasıl olacağı, yapılacak bilimsel projelerimizin ve araştırmaların dizaynını ve sonuçta sunulacak raporu doğrudan etkileyecek niteliktedir. Aynı zamanda farklı sonuçlara zihinsel hazırlık bakımından da önem arzetmektedir.

Özsel İlişki

Sözkonusu kavramların özsel ilişkisi üzerinde durmamız gerekmektedir. Bu çerçeveden baktığımızda, terör ile temel hak ve özgürlükler doğrudan ilişkili kavramlardır. Bir yanda, terör, en başta yaşam hakkı ve diğer temel hak ve özgürlüklerin ihlaline yolaçmaktadır. Bu durum, 1993 yılı Birleşmiş Milletler Dünya İnsan Hakları Konferans Bildirisi'nde "terörizmin, insan hakları, temel özgürlükler ve demokrasi'yi tahrip ettiği" şeklinde ifade edilmektedir. Diğer yanda, ilginçtir, terörü önlemede en etkin yollardan birisi de, temel

hak ve özgürlüklerin realizasyonudur. Bir başka ifade ile, terörü önlemek için kişilerin *temel hak ve özgürlüklerin korunumu ve geliştirilmesi sağlanmalıdır.*

Burada terör ile insan hakları arasında nereden çizgi çekileceğine ilişkin konu gündeme gelmektedir. Bir başka ifade ile, insan hakları ne zaman biter ve terör ne zaman başlar? Kinik bir kişiye göre, bir insanın kolunu istediği yöne salladığı anda özgürlüğü başlar ve diğer bir kişinin koluna dokunduğu anda özgürlük biter. Fakat, sorun bu kadar kolay değildir ve bu konuda bir standardizasyona gitme ihtiyacı vardır. Ancak ben burada çizginin nerede çekileceği konusu ile ilgili bir noktaya değinmek istiyorum. O da şudur: *terör sürecinde kişi haklarının realizasyonu ve geliştirilmesi, zamanlama unsuru dikkate alınarak yapılmalıdır.* Bununla beraber, önemli olan; özellikle, terör sürecine girilmeden, kişi hakları güvence altına alınmış olmalıdır. Aksi takdirde, terör süreci öncesi kişi haklarının güvencesizliği, terörün ortaya çıkışının en önemli faktörlerinin birisi, belki başında gelenlerinden birisi olacaktır.

4. TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİ TESBİTİNDE SENTEZCİ YAKLAŞIM

Başlangıçta yapılan açıklamalar çerçevesinde terörle mücadelede yeni bir döneme girildiği açık bir şekilde ortadadır. Bundan dolayı, alınması gereken tedbirlere ilişkin yapılacak bilimsel proje içinde, temel hak ve özgürlüklerin ayrı ve önemli bir yeri olacağını zannediyorum. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde önünde duran Kopenhag kriterlerini¹⁹ de gözönüne aldığımızda, terör ve insan haklarına ilişkin yapılacak projenin önemi daha bariz bir şekilde görünmektedir. Çünkü benzetmem gerekirse *terör bir toplumsal bir virüs ise, temel hak ve özgürlükler toplumsal bir bir anti-virüstür.* Toplumsal virüs olan terör ne derece insan ve insan değerlerinin tahribi ve yokedilmesine ilişkin ise, toplumsal bir anti virüs olan insan hakları da o derece insan ve insan değerlerinin korunumu ve gelişimi ile ilgilidir. Ancak bir yönü ile *idealist* yaklaşımı yansıtan bu anlayış yanında, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı *realist* yaklaşım içinde de olunmalıdır.

¹⁹Bkz: ÖZCAN, Dr. Mehmet, **Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sinai Haklar**, (Ankara: NOBEL, 1999), s.15.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Türkiye, terörle mücadelesinde uluslararası hukuk ve insan hakları bağlamında 3 boyutlu bir davranış içinde stratejisini tayin etmelidir. Bu davranışlar şunlardır:

Birinci boyut: *Uluslararası hukuk ve insan hakları normlarının realizasyonu,*

İkinci boyut: *Uluslararası insan hakları ve terör normlarının geliştirilmesine katkı sağlanması*

Üçüncü boyut: *Uluslararası hukuk ve insan hakları kurallarına uygunluk içinde terörle mücadelenin sürdürülmesi,*

Oluşturulacak bilimsel proje, her üç boyut davranışı içermekle beraber, eksenini birinci boyut davranış olan uluslararası hukuk ve insan hakları normlarının realizasyonu oluşturmaktadır. Ancak bu durum, diğer davranışların projenin ikincil bir parçası olarak yer alması gerektiği sonucuna götürmemelidir. Hatta öyle ki, uluslararası hukuk normlarının ortaya çıkışında devletlerin inisiyatifi çok önemlidir. Uluslararası platformlarda somut öneriler sunma anlamında diplomasiye çok önemli görevler düşmektedir. Diplomasimiz, somut önerilerin oluşumuna katkısı yadsınamayacak olan üniversiteler, oluşturulacak terör enstitüleri ve think-tank kuruluşları (düşünce üreten kurumlar) ile daha fazla işbirliğine girmelidir. Ancak bu normların ortaya çıkışında sentezci bir yaklaşım sergilemeli, dolayısıyla, ne sadece idealist ve ne de sadece realist bir yaklaşım sergilememelidir.

5. PROJE DİZAYNI

Terör ve temel hak ve özgürlükler konusunda oluşturulacak projede, kısa ve uzun dönemde nelerin ve nasıl yapılması gerektiğine ilişkin maddeler halinde aşağıdaki hususlar söylenebilir. Burada hemen ifade edecek olursak, kişisel ve siyasi haklar kadar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da önem arz etmektedir. Çünkü, şu anda uluslararası hukukta bir gelişmeye doğru gidiliyor. O da şudur: Avrupa Konseyi Sosyal Şart çerçevesinde, ekonomik ve sosyal haklar alanında da bir denetim sağlamaya doğru bir gidiş vardır. Ayrıca, AGİT ülkelerinin, 1999 İstanbul Şartı'nda legal mekanizmanın

kurulmasına yönelik niyet taşıdıkları görülmektedir. Olası böyle bir legal mekanizmanın kurulması, özellikle kültürel hakların bu mekanizma içinde daha önemli bir konuma gelmesi sonucunu doğuracaktır²⁰.

Kısa dönem

1. Terör ve temel hak ve özgürlükler konusu ilkönce alt dallara ayrılıp araştırmaya konu edilmelidir. Örneğin,

Terör ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklar

Terör ve ekonomik ve sosyal haklar

Terör ve kültürel haklar

Terör ve kişisel ve siyasi haklar

Terör ve Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Terör ve Din ve Vicdan Özgürlüğü

Terör ve Yaşam ve Kişi Güvenliği Hakkı

Terör ve İşkenceye Tabi Olmama Hakkı

Terör ve Adil Yargılanma Hakkı

Terör ve Özel Yaşam Hakkı

2. Bu konular Akademisyen, aydın yazar ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile yapılacak konferans dizileri ile ele alınıp incelenebilir ve/veya mali destek sağlama

²⁰KARAOSMANOĞLU, Fatih, Y. Doç. Dr., "21. Yüzyılda İnsan Hakları Bağlamında AGİT ile Türkiye'nin İç Güvenliği Etkileşimi", (Fırat Üniversitesi'nin 25. Kuruluş Yıldönümünde) **1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu - 27-29 Mart 2000 Bildirileri, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000),**

taahhüdü ile üniversitelerin inisiyatifine verilebilir. Bu konu istişare ile karara bağlanmalıdır.

3. Bu konular ele alınıp inceleme yapılırken, Anadolu'daki bütün üniversitelerin, özellikle sivil toplum ve think-tank kuruluşlarının katılımını sağlayacak şekilde organize edilmelidir. Bu hususta geniş katılımı sağlayacak şekilde çok iyi duyuru yapılmalıdır.

4. Proje yetki ve görevleri belirli organlar aracılığı ile yerine getirilmeli ve sürekli iletişimi sağlayacak sekreteryaya ve mekanizma kurulmalıdır. Organlar olarak örneğin, Proje başkanı, Proje Danışma Kurulu, icra heyeti vs gibi.

Uzun Dönem

1. Terör ve Temel hak ve özgürlükler konulu proje tamamlandığında, oluşturulacak bir komite sonuçları rapor haline getirmelidir. Yetkili kişi kurum ve makamlara gönderilmelidir.

2. Ayrıca oluşturulacak bir komisyon, proje sonuçları ve rapor ışığında mevzuat değişikliği üzerinde çalışarak gerekirse yasa, yönetmelik değişiklik önerilerinde bulunmalıdır.

3. Yapılan yasa ve yönetmelik değişikliği sonrası ilgili kişilerin eğitimi amaçlanmalıdır. Örneğin, terörün önlenmesinde kişi güvenliği hakkına ilişkin yeni durumun Emniyet teşkilatında yapılacak hizmet içi eğitimlerle duyurulması gibi.

4. Terör ve insan hakları konularında çok disiplinli bilimsel faaliyet içinde bulunacak ya bağımsız veya üniversite bünyelerinde araştırma merkezleri kurulmalıdır.

5. Özellikle işkence iddialarına ilişkin davalara bakacak, bir veya birkaç yerde ihtisas mahkemesi niteliğinde **İnsan Hakları Mahkemesi** kurulmalıdır.

6. Kısaca Ombudluk da denilen Ombudsmanlık yani **Kamu Denetçiliği** kurumunun kurulmasını mutlaka sağlamalıdır. Ancak, fonksiyonel olmasını sağlayacak görev ve yetkilerle donanımlı olarak, Ombud olarak atanacak kişi, mutlak hukukçu kimliğinin

yanında, birey ve kurumlar arasında diyalog-uzlaşma-anlaşma yapabilecek yeteneğe sahip olmalıdır. Ayrıca, kurumda, emniyet teşkilatını iyi tanıyan uzman ve akademisyen kişilerin görev yapmasına da ayrı bir önem vermelidir.

7. İnsan Haklarının korunumu ve gelişimi ile hükümet modelleri arasında doğrudan bir ilişkinin varlığının kabulü ile; Türkiye bakımından, güçlendirilmiş bir **Parlamentar Sistem** mi, yoksa **Başkanlık Sistemi** mi daha uygun olacağı akademik anlamda tartışılmalı, gerekirse, halkoylamasına sunulmalıdır.

SONUÇ

Türkiye, kuvvet kullanımı ile terörle mücadelede elde ettiği başarılarını, siyasi, ekonomik sosyal alanlarda atacağı olumlu adımlarla pekiştirmek zorundadır. Bu bakımdan, önümüzdeki dönemde, terörle mücadelede nasıl davranması gerektiğine ilişkin strateji oluşumuna katkı sağlayacağına inanılan *terör ve insan hakları projesi*, diğerlerinin yanında daha fazla önem arz etmektedir.

Uluslararası hukuk boyutundan bakıldığında, yukarıda açıklandığı gibi *sentezci* bir yaklaşım içinde olmak daha isabetli görünmektedir. Bir başka ifade ile, idealist yaklaşım yani *klasik insan hakları doktrini* içinde kalarak konuya yaklaşırsak, sağlıklı bir sonuca varmak mümkün olmayacaktır.

Öte yandan, böyle bir projenin maliyetine ilişkin bir tahmin yürütmek, çok erken görünmektedir. Çünkü, maliyet, projenin yukarıda bahsettiğim boyutları ve alınan kararlara göre değişebilecektir.